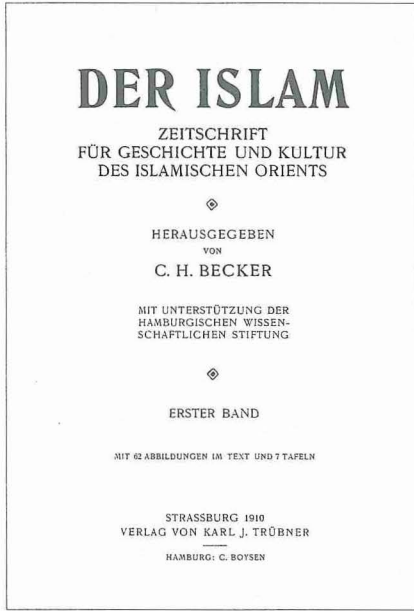

Der Islam'ın ilk sayısının iç kapağı

niteliğinde pek çok önemli yazının yer aldığı dergi, önceleri başta Becker olmak üzere Alman şarkiyatçıların çalışmaları yayımladığı bir forum özelliği taşımakta iken zamanla bütün şarkiyatçılığın çok uluslu bir yayın organı haline gelmiş ve bu genel tavır dışında herhangi bir ideoloji ve özel akımı esas almaksızın ortaya çıkan yeni görüşlerin önemli bir göstergesi olmuştur. Editörlüğünü Becker'in ardından Rudolf Strothmann, Bertold Spuler, Heinz Halm, Albrecht Noth ve Jürgen Paul'un üstlendiği dergi, başlangıçta yılda üç fasikülden oluşan bir cilt halinde neşredilmekte iken 1970'li yıllardan itibaren fasikül sayısı ikiye indirilmiştir. I ve II. Dünya savaşları sırasında, 1946-1948 arasında, 1950 ve 60'lı yıllarda bazı kısımları olduğu için 2000 yılında ulaşılan cilt sayısı yetmiş yedidir.

İslâm coğrafyasında genel olarak Arap, Türk ve İran bölgeleriyle ilgili araştırmalara yer verilen dergide yayımlanan yazılar din, toplum, siyaset, tarih, hukuk, filoloji, edebiyat, mimari ve sanat alanlarında olup izlenen yayın politikası gereği çağdaş İslâm dünyasını ve kültürünü kapsamaktadır. Makale, belge neşri, metin tahkiki gibi bilimsel çalışmaların yanında kitap tanıtımı ve tenkidleri de neşredilmekte, normal fasiküllerin dışında özel sayı çıkarılmamasına rağmen zaman zaman kitap formunda ekler yayımlan-

maktadır. Rudolf Strothmann'ın *Das Strafrecht der Zaiditen* (1912) ve Max Horten'in *Das philosophische System de Schirâzi* (1640) (1913) adlı eserleri derginin eki olarak verilen kitaplar arasında bulunmaktadır.

Dergide neşredilen yazılar genellikle alanlarına bilimsel katkıda bulunmakla birlikte bunlar arasında Becker'in kaleme aldığı makalelerin yanında Gustave Edmund von Grunebaum'un İslâm medeniyetinin kaynakları üzerine yazdığı önemli makalesi (XLVI [1970], s. 1-54), Helmut Gâtje'nin Fârâbî'nin eserlerinde yer alan semantik-semiyotik cihetleri ele aldığı (XLVII [1971], s. 1-24), Erwin I. Rosenthal'in İslâm toplumunda devletin rolünü tahlil ettiği (L [1973], s. 1-28), Gregor Schoeler'in müslümanlar tarafından geliştirilen rivayet usullerini incelediği (LXII [1985], s. 201-230; LXVI [1989], s. 38-62, 213-251) yazıları, yine benzer bir konuda fıkıhla irtibatlı olarak Harald Motzki'nin İbn Şihâb ez-Zühri hakkındaki makalesi (LXVIII [1991], s. 1-44) özellikle dikkat çeken çalışmalardandır.

BİBLİYOGRAFYA :

R. Paret, *Arabistik und Islamkunde an Deutschen Universitäten*, Wiesbaden 1966, s. 19-20; C. H. Becker, "Der Islam als Problem", *Isl.*, I (1910), s. 1-21.

TAHSİN GÖRGÜN

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ

1940-1987 yılları arasında yayımlanan İslâm tarih, coğrafya, etnografya ve biyografi ansiklopedisi.

2-5 Mayıs 1939'da Ankara'da toplanan I. Türk Neşriyat Kongresi'nde alınan karar doğrultusunda Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne gönderdiği 9 Mayıs 1939 tarihli bir yazıyla, Hollanda'nın Leiden şehrinde yayımlanması tamamlanmış olan *The Encyclopaedia of Islam*'ın zeyil maddeleriyle beraber Türkçe'ye çevrilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Edebiyat Fakültesi'nde kurulan bir heyet tarafından düzenlenen rapor muhtevastaki prensip kararlarına göre yapılan hazırlıklardan sonra Aralık 1940'ta *İslâm Ansiklopedisi*'nin ilk fasikülü çıktı. Çalışmalar önce fakülte dekanı Hamit Ongunsu'nun sorumluluğunda yürütülürken kısa bir süre sonra ansiklopedinin yönetimine Abdülhak Adnan Adıvar getirildi. Yayın kurulu na da Reşit Rahmeti Arat, Avni Başman, Sabri Esat Siyavuşgil ve M. Şerefettin Yaltkaya üye; Besim Darkot, Mükrimin

Halil Yınanç, Zeki Velidi Togan, Cavit Baysun, Ahmet Ateş ve M. Tayyib Gökbiçgin yardımcı tayin edildi. İlk çalışmalarına, Türkiye Enstitüsü'nün bugün İstanbul Üniversitesi Profesörler Evi olarak kullanılan binasında başlayan *İslâm Ansiklopedisi* heyeti, 1947 yılından itibaren enstitünün taşındığı Hasan Paşa Medresesi'nde faaliyetini sürdürdü. Mesai arkadaşlarıyla birlikte ansiklopediye ilk ilmi hüviyetini veren Adıvar'ın vefatı üzerine (1955) kurul başkanlığına Cavit Baysun, heyet üyeliklerine de Reşit Rahmeti Arat, Ahmet Ateş ve Besim Darkot getirildi. Bazı görüş ayrılıkları sebebiyle Millî Eğitim Bakanlığı 1961'de bu kurulu görevden alarak Ahmet Ateş başkanlığında Reşit Rahmeti Arat, İbrahim Kafesoğlu ve Tahsin Yazıcı'dan oluşan yeni bir yayın kurulu tayin etti. Ahmet Ateş'in 1966'da ölümünden sonra Tahsin Yazıcı başkan, Fikret Işıltan, Sadettin Buluç ve Nihad M. Çetin de üye olarak görevlendirildi. Bazı eleştiriler ve Buluç'un yurt dışına gitmesi üzerine bir süre sonra heyet dağılınca istifası bakanlıkça kabul edilmeyen Tahsin Yazıcı'nın başkanlığında Orhan F. Köprülü, Abdülkadir Karahan ve Nejat Göyünç'ten oluşan beşinci heyet görev başı (1970). Ancak Göyünç'ün tayininin çıkmaması ve Karahan'ın da istifası (1972) yüzünden iki kişi kalan heyete çeşitli zamanlarda Sadettin Buluç (1971), Bekir Kütükoğlu (1975) ve İbrahim Kafesoğlu (1976) katıldı. 1980 yılında Tahsin Yazıcı'nın yerine Bekir Kütükoğlu kurul başkanlığına getirildi, Nihad M. Çetin de ondan boşalan üyeliğe tayin edildi. Ertesi yıl Kütükoğlu görevden alınarak tekrar Tahsin Yazıcı başkanlığa, ayrıca Nejat Göyünç ve Ahmet Suphi Furat üyeliğe tayin edildi. Bir süre sonra ayrılan Göyünç'ün yerine Nazif Hoca getirildi. Ansiklopedi 1987'de Tahsin Yazıcı, Orhan F. Köprülü, Ahmet Suphi Furat ve Nazif Hoca'nın oluşturduğu kurulun yönetiminde tamamlandı.

Başlangıçta ansiklopedinin sadece tercüme yoluyla yayımlanması düşünülmüşse de daha sonra Türkiye'ye ait maddelerin yetersizliği ve yanlışları dikkate alınarak düzeltme ve ilâvelerde bulunulması, bazı maddelerin ise yeniden yazılması uygun görülmüştür. Böylece her cildin iç kapağındaki ifadeyle "Leyden tab'ı esas tutularak telif, tâdil, ikmal ve tercüme suretiyle" yayımını sürdürmüştür. Ansiklopedinin çalışma prensiplerinden mütercim, müellif ve redaktörlerin tesbiti ve fasiküllerin neşre hazırlanmasına kadar büyük gayretleri olan heyet başkanı A.

Adnan Adıvar'ın ilk fasiküldeki imzasız mukaddimesine göre Leiden yayımında sadece Türk dünyasıyla ilgili maddelerde eksiklik veya hata söz konusu olmuş görünmekteyse de bunun dışındaki İslâmî maddelerde yanlışlar, yetersizlikler, hatıta maksatlı saptırmalar da dikkati çekmiştir. Nitekim daha ilk fasiküllerden itibaren Türkler'le ilgili maddeler yeniden yazılırken doğrudan İslâmî konuları ihtiva eden maddeler önce bazı dip notlarıyla tashih edilmiş, sonraki ciltlerde bu usul bırakılarak pek çok madde "TH" (Tahrir Heyeti) imzasıyla veya bir Türk müellif tarafından yeniden kaleme alınmıştır. Bunun neticesinde VI. cilde (1952-1955) kadar büyük bir sayıya ulaşan "TH" imzalı maddeler sonraki ciltlerde azalmış, buna karşılık yerli imzalar artmıştır. Ansiklopedideki toplam madde sayısının üçte ikisi tercüme, üçte biri telif olduğu halde toplam sayfa hacminin üçte biri tercüme, üçte ikisi telif maddelere aittir. Formalar arasına ayrıca konulan, çoğu şehir planlarıyla haritalar olmak üzere bazı fotoğrafların dışında ansiklopedi genellikle resimsiz olarak yayımlanmıştır.

İslâm Ansiklopedisi, daha tercüme teşebbüsü sıralarında başlayarak hemen bütün yayın süresince çeşitli yönlerden tenkitlere uğramıştır. İlk tenkitler, müsteşrik zihniyetiyle yazılmış maddelerin tercümesi yerine daha sıhhatli ve yerli bir ansiklopedi neşri hususunda yoğunlaşmış, sonraki eleştirilerde maddelerin bilgi ve teknik hataları üzerinde durulmuştur (bk. bibl.). Tenkitlerin ilki ve en kapsamlı olanı, ansiklopedi henüz hazırlık safhasında iken (1940 başları) Eşref Edib'in (Fergan) yayımladığı *İslâm Ansiklopedisi* adlı on bir sayfalık broşürdür. Bu broşürde yer alan eleştiriler ansiklopedinin Leiden basımı üzerinde yoğunlaşmakta, maddeleri doğrudan doğruya tercüme

etmenin sakıncaları açıklanmakta, buna karşılık reddiye ve tenkitte bulunulması, bazı parçaların çıkarılması, düzeltmeler yapılması veya yeniden yazılması gibi alternatifler önerilmektedir. Bu arada *İslâm Ansiklopedisi* tercüme çalışmalarının devam etmesi üzerine Eşref Edib "tam mânasıyla millî ve İslâmî bir eser vücuda getirmek için" telif bir *İslâm-Türk Ansiklopedisi*'ni ve buna bağlı olarak *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*'nı neşretmeye başlamıştır. Bu ansiklopedideki maddelerde ve dergideki yazılarda *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki yanlışlar üzerinde durulmuş, basında yankılanan uzun polemikler olmuştur.

İslâm Ansiklopedisi, seksen sayfa hacmindeki "Atatürk" maddesi dışında Leiden basımında mevcut 6300 kadar madde ile sınırlanmış, ilâvesi düşünülen maddeler yayımın tamamlanmasının ardından zeyil ciltlerine bırakılmışsa da esasen tahminleri aşan yayın süresi sonunda bundan da vazgeçilmiştir. Personel yetersizliği ve yazı heyetinin sık sık değişmesi yüzünden çalışmaları aksayan ansiklopedi ancak kırk yedi yılda tamamlanabilmiş, on üç ciltte bitmiş görünmesine rağmen V ve XII. ciltlerin ikiye cilt haline gelmesi sebebiyle on beş cildi bulmuştur. Ansiklopedi maddelerinde konuların önemiyle hacim nisbetleri dengesi de her zaman korunamamıştır. Benzeri büyük hacimli eserlerde kaçınılması mümkün olmayan birtakım ilmi ve teknik hata ve eksiklikler yanında bazı atıfların karşılıksız kaldığı, ayrıca bazıları yeni yazılanlardan olmak üzere mükerrer maddeler bulunduğu da görülmektedir. Anter (M. Hartmann, I, 462) ve Siret-i Anter (B. Heller, X, 703-707); İbnülfârid (A. J. Arberry, V/2, s. 854) ve Ömer b. Ali (R. A. Nicholson, IX, 465-466); Abdülmelik b. Mansûr (C. F. Seybold, I, 95) ve Muzaffer (E. Levi-Pro-

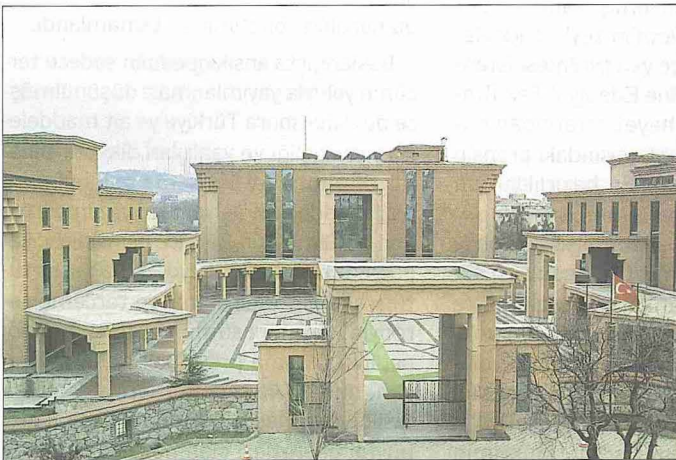
vençal, VIII, 773-774); Hazlân ve Hizlân (A. J. Wensinck, V/1, s. 414, 549); Sadreddin Muhammed (Cl. Huart, X, 46-47) ve Şîrâzî (M. Horton, XI, 564-565); Nasr b. Hamdân ve Serî (M. Şahâbeddin Tekindağ, IX, 106-107; X, 519-520); Mirza Takî Han (R. Levy, VIII, 362) ve Takî Han (Tahsin Yazıcı, XI, 678) mükerrer yazılmış maddelerdir. Bütün aksaklıklarına rağmen *İslâm Ansiklopedisi*, özellikle son ciltlerindeki telif maddeleriyle Türk ve dünya literatüründe önemli bir kaynak olma durumunu muhafaza etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İA, "Mukaddime", I, s. I-XXI; Eşref Edib, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1358/1940; Ahmed Ateş, *İslâm Ansiklopedisi 90. Cüzdeki Diğer Bazı Hatalar Hakkında*, İstanbul 1961; a.mlf., "Prof. Dr. Osman Turan'ın Yazısı Dolayısı İle Bir Açıklama", *TTK Belleten*, XX/119 (1966), s. 459-466; Nihad M. Çetin, *İslâm Ansiklopedisi-ne Dair Birkaç Yazı Hakkında*, İstanbul 1969, s. 3-15; Nuri Akbayer, "Ansiklopediciliğimizin İlk 80 Yılı", *Türkiye'de Dergiler-Ansiklopediler (1949-1984)*, İstanbul 1984, s. 230; Vahit Çabuk, *İslâm Ansiklopedisi İndeksi*, Ankara 1994, s. V-XVI; a.mlf., "Gayri Ciddi Bir Tenkit Üzerine", *Yeni Şafak*, İstanbul 21 Mayıs 1995, s. 10; a.mlf. – Rekin Ertem, "İslâm Ansiklopedisi", *TDEA*, IV, 421-423; Peyami Safa, "Hadiseler Arasında İslâm Ansiklopedisi", *Cumhuriyet*, İstanbul 22 Ağustos 1939, s. 3; A. Gabriel, "La traduction turque de l'Encyclopédie de l'Islam (İslâm Ansiklopedisi)", *JA*, CCXXXVI/1 (1948), s. 115-122; B. Spuler, "Besprechungen", *Isl.*, XXIX (1950), s. 318-325 (bu yazının Türkçe tercümesi için bk. "Tenkid", *İA*, V/2, s. 826-827); Orhan F. Köprülü, "Bir Tenkid Hakkında Bazı Mülâhazalar", *TM*, IX (1951), s. 171-178 (bu yazı için ayrıca bk. *İA*, V/2, s. 1134-1135); a.mlf., "Dr. Adnan Adıvar ve İslâm Ansiklopedisi", *TK*, VIII/95 (1970), s. 786-790; a.mlf., "İslâm Ansiklopedisinin Mahiyet ve Kıymeti", *Diyanet Dergisi*, XII/3, Ankara 1973, s. 161-162; Yılmaz Öztuna, "İslâm Ansiklopedisi Faciası", *Dünya Gazetesi*, 7 Mart 1969, s. 2; Necip F. Kısakürek, "İslâm Ansiklopedyası", *Çerçeve*, sy. 1, İstanbul 1985, s. 210-211; Ahmet Zeki İzgöer, "İslâm Ansiklopedisine Dair", *İslâmî Araştırmalar*, II/6, Ankara 1988, s. 68-73; Mahmut Şakiroğlu, "Tamamlanması Pek de Beklenmeyen İki Büyük Ansiklopedimiz: İslâm Ansiklopedisi ve Türk Ansiklopedisi", *TT*, X/60 (1988), s. 61-64.

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

İslâm Araştırmaları Merkezi'nden bir görünüş

İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından kurulan ilmi araştırma merkezi.

İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), Türkiye Diyanet Vakfı'nın (TDV) 3 Aralık 1988 tarihinde aldığı bir kararla İstanbul'da (Üsküdar-Bağlarbaşı), Türkiye Di-